

Jordi Úbeda. Periodista

Albert Jané: «No tinc la sensació d'haver traït mai cap autor. Però sí que m'he permès certes llibertats».

Poeta, traductor, lingüista i gramàtic, les traduccions d'Albert Jané han introduït en la lectura, a través dels herois del còmic, més d'una generació durant els anys seixanta, setanta, vuitanta i part dels noranta, des de les pàgines de la revista *Cavall Fort*. Entre els seus encerts, haver trobat un nom per a uns petits nans blaus molt, molt populars: els barrufets. També ha traduït Perrault, Homer o Isop, sovint adaptant aquests textos clàssics per als lectors juvenils. El català ha estat, per sobre de tot, una passió, i l'escriptura, el vehicle per al seu gaudi. No pensin pas que s'ha jubilat: continua dipositant el seu alè sobre les bafarades de les vinyetes dels còmics, i qualsevol dia d'aquests enllestirà l'adaptació de la *Iliada* per als lectors joves.

Jané és perit mercantil. El 1958, després d'un breu pas laboral pel sector de la banca, comença a exercir com a professor de català per a adults. Aviat la docència ultrapassarà les aules. Jané col·labora als mitjans des de les capçaleres de *Tele-Estel*, *Llengua Nacional* i *l'Avui*, on la seva columna «El llenguatge» serà, durant nou anys, un referent en el foment del bon ús del català. Els articles estan recollits en quatre volums publicats a finals dels anys setanta. Com a lingüista ha contribuït a l'edició de quatre gramàtiques: *Signe* (1962, amb Daniel Cochs, Maria Eugènia Dalmau, Josep Ibáñez i Enric Gual), *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (1967), *Gramàtica catalana* (1974) i *Pas a pas* (1988). També ha fet un diccionari de sinònims (1977), i és autor de volums sobre lingüística i gramàtica com *El llenguatge: problemes i aspectes d'avui* (1978) o *Aclariments lingüístics* (1973). La seva producció acadèmica i literària (dietaris, poemaris i narrativa juvenil) ha estat reconeguda amb el premi Eduard Artells de la Societat de Llengua i Literatura (1980), la Creu de Sant Jordi de la Generalitat (1990), el Premi Nacional de Periodisme Escrit (1997), el Premi de Poesia Parc Taulí (1998), el Premi de la Crítica Serra d'Or de Literatura Infantil i Juvenil (2009) i el Premi Pompeu Fabra de projecció de la llengua catalana (2010).

Enxampem l'Albert Jané davant l'escriptori de fusta on treballa des de fa anys, vora l'ordinador i amb un àlbum il·lustrat obert. És el darrer encàrrec per traduir de l'actual directora de Cavall Fort, Mercè Canela, un àlbum que veurà la llum pels volts de maig. El despatx havia estat la redacció de la revista Cavall Fort, on Jané ha desenvolupat una ingent tasca com a traductor d'àlbums il·lustrats i còmics.

*Per a aquesta ocasió, a més d'utilitzar el diccionari, fidel company de viatge i eina imprescindible, l'Albert Jané ha d'anar un pèl més enllà i trobar el punt d'equilibri per traslladar als lectors catalans una història que transcorre a l'orient llunyà. Es tracta de **Les enfants de l'ombre**, amb guions de Béka i il·lustracions de Marko.*

L'àlbum és el tercer episodi de la col·lecció Geo, de l'editorial Dargaud. Són les aventures d'un pintor, Wang, que ens du en un viatge a través dels escenaris exòtics de la Xina interior. Atrapat dins d'una estranya boira, les seves passes el porten a casa de Yao, una vella guaridora que l'introduirà en un petit llogaret de l'ètnia miao perdut entre muntanyes i camps d'arròs que remunten els vessants atalussats.

Geo és una col·lecció que trasllada el lector per diferents cultures i ètnies del món, un exercici de diversitat que fins ara ha parlat de la cultura africana dels dogons, de les tribus amazòniques dels shuar, també coneguts com jívaros, o de l'ètnia miao. Els miao són coneguts també com a hmong, un grup ètnic al qual el director i actor Clint Eastwood va donar visibilitat al món gràcies al film Gran Torino, on els veïns de l'exmarine malcarat pertanyien a aquest grup ètnic.

El còmic francès continua inspirant-nos a l'hora d'introduir noves històries aquí?

A.J.: Sí, tot i que l'edat d'or del còmic ja ha passat. Hi ha bons dibuixants, sempre n'hi ha hagut, però hi ha una certa crisi pel que fa als guions i la creació de personatges. De personatges com els que es van crear a les dècades dels cinquanta i seixanta ja no n'hi ha. Aleshores hi havia el Gil Pupil·la [investigador privat d'inspiració *dashiellhammetiana* creat pel guionista belga Maurice Tillieux el 1956], el Jan i Trencapins [nascuts de la mà de Peyo el 1946 i originalment batejats com Johan i Pirluit], la patrulla dels Castors [nascuts el 1954 amb guions de Jean-Michel Carlier i dibuixos de Mitac], els barrufets [sorgits en el si de **Les aventures de Jan i Trencapins**, el 1958, gràcies a Peyo] i els personatges del Tintín i l'Astèrix. Això ha passat. No es troba una substitució, no hi ha un relleu.

Amb cert enyor, Jané reconeix que aquells foren bons temps pel que fa als autors, les publicacions i els referents culturals. Durant la dècada dels cinquanta i seixanta, el còmic franco-belga viu un moment expansiu. El panorama local es mou entre les Hazañas bélicas, El guerrero del antifaz i Roberto Alcazar y Pedrín, però el còmic franco-belga aporta valors diametralment diferents. Respira un altre aire. Gaudeix d'un marge de llibertat més ample, tot i que els seus creadors no estaven exempts de certes dosis de censura i filtres ideològics. Eren històries amb un vernís de color apte per a tots els públics, que les feien força interessants i atractives com a matèria primera per crear lectors.

La combinació d'humor blanc, realisme i històries ben documentades i l'aparició d'herois amb professions liberals (pe-

riodistes, investigadors) transpira una modernitat que encaixa molt bé en un projecte editorial com el de Cavall Fort, que va néixer amb l'objectiu de fomentar la lectura en català entre el públic infantil i preadolescent, en un país i en un moment on no hi havia gaires iniciatives en aquest àmbit. Era buscada, aquesta coincidència de valors?

A.J. Més o menys sí, sobretot a l'*Spirou*, d'on van sortir molts dels personatges de *Cavall Fort*. Quan va començar *Cavall Fort*, l'any 61, vam trobar en *Le Journal de Spirou* una bona font. Als anys seixanta, *Le Journal de Spirou* [nascuda el 1938] tenia una bona colla de personatges. La revista era d'una certa tendència catòlica, però més que fer-ne una defensa mantenien un respecte per uns certs valors: no s'infringien certes normes que en el còmic eren més fàcils de transgredir. Per exemple, no hi havia morts violentes. En canvi, aquí el còmic que trobaves al quiosc era un còmic diferenciat per a nois o per a noies: hi havia les *Hazañas bélicas*, sense cap consideració, ni valor moral, ni res, i després hi havia Bruguera, també força insubstantial.

Cavall Fort aposta per aquest còmic blanc. I des de la revista troba la porta d'entrada a la resta de l'Estat. Mentre els nens catalans gaudien de Jan i Trencapins o dels barrufets des de l'any 63, els seus àlbums no es publiquen en castellà fins al 1969 i, de forma seriada, a partir del 1982, editats per Bruguera.

De les figures del còmic franco-belga, Albert Jané és el traductor dels més grans. El seu gran èxit comercial van ser **Els barrufets**, que li deuen el nom. També ha traduït alguns àlbums de Tintín, d'Hergé, ha dut al català alguns dels millors títols de la sèrie d'Espirú i Fantàstic (Spirou et Fantasio), d'André Franquin, com **El presoner dels 7 budes** o **Han robat el marsupilami**, i fins a onze àlbums més entre finals dels anys seixanta i finals dels anys vuitanta. Finalment, ha estat el traductor de bona part de l'obra de Pierre Culliford, Peyo, a través de les pàgines de Cavall Fort, revista on va començar a col·laborar el 1963 i de la qual va ser director durant gairebé vint anys (1979-1997).

De Peyo ha traduït **Les aventures de Jan i Trencapins** (originalment **Johan i Pirluit**). D'aquesta sèrie naixerà un spin-off, un autèntic èxit comercial: **Els barrufets** (originalment **Les schtroumpfs**), un cas de llibre de com un personatge secundari acaba robant el protagonisme als herois principals, en aquest cas la parella Jan i Trencapins, i eclipsant-los completament.

No serà l'únic cas en la trajectòria com a traductor d'Albert Jané. El mateix va passar amb el maldestre i simpàtic Sergi Grapes (al còmic original, Gaston Lagaffe) de Franquin: Grapes apareixia a la redacció on treballaven l'Espirú i en Fan-

tàstic, i la seva poca traça va captivar els lectors, fins al punt d'aconseguir un espai i una sèrie pròpis.

Només li va faltar l'Astèrix.

A.J. I una altra sèrie, que la va traduir en Joaquim Carbó, **La patrulla dels Castors**. De fet, la primera aventura de Jan i Trencapins, **El follet del bosc dels maduixers**, també la va traduir en Carbó. Sempre me l'atribueixen a mi, però no és cert.

Les traduccions de Jané van alimentar la lectura de més d'una generació durant quatre dècades. En el cas dels barrufets, a més, els va trobar el nom català amb una paraula que tenia ple significat. Com va arribar a trobar el terme barrufet?

A.J. *Barrufet* és «dimoniet» en menorquí. No recordo exactament com el vaig trobar, però el terme era eufònic. Alguna vegada he pensat que potser hi vaig arribar de forma subconscient. Hi havia un escriptor mallorquí, en Gabriel Alomar, que el meu pare l'admirava molt i era un dels seus escriptors preferits. Podria ser que hagués llegit la paraula en algun dels seus llibres.

I un cop trobat barrufet...

A.J. El *barrufet* comportava el verb *barrufar*, un verb que és inexistent. També el vaig trobar eufònic. La gràcia era trobar locucions adverbials on es pogués emprar el verb *barrufar* i que la resta de l'expressió quedés igual, com «Aneu a barrufar la boira!».

El còmic no ha estat l'únic camp conreat per Albert Jané pel que fa a les traduccions. Té una llarguíssima trajectòria com a traductor de rondalles, contes populars i literatura clàssica, des de les faules d'Isop i de La Fontaine a la traducció-adaptació de l'Odíssea d'Homer per al lector juvenil.

És diferent traduir pensant en un lector juvenil que en un lector adult?

A.J. Depèn. Sempre t'has de plantejar certes coses prèviament abans de posar-t'hi; depèn del que vulguis traduir. Quan tradueixes, sempre has de mirar que les teves decisions no facin que et quedis enxampat i intentar de no crear-te un parany tu mateix.

M'imagino que cal mantenir un cert equilibri entre la translació lingüística, la fidelitat a la llengua i l'adaptació cultural. Alguna d'aquestes parts té més pes?

A.J. Amb els barrufets o el Jan i Trencapins no hi havia

cap mena de problema: l'acció passa a l'edat mitjana en un país imaginari, i els referents són els mateixos. En canvi, amb el Sergi Grapes els referents ja eren més difícils, més immediats i visibles, ja no es podien obviar. Havies de fer certs equilibris. Pel que fa al llenguatge, també són importants els jocs de paraules, i et plantejes si els has de mantenir o no. Jo he procurat sempre no traïr el llenguatge ni distorsionar-lo, i si convenia caracteritzava el personatge a partir dels recursos propis de cada llengua.

Sembla, doncs, que en el camp del còmic el marge de maniobra és més gran. Albert Jané també ha hagut d'abordar la traducció dels clàssics. Com resolde aquí la fidelitat a la llengua amb la dificultat afegida d'adaptar una obra mestra per a un següent lector determinat?

A.J. El gran precedent era Carles Riba, que tenia la dimensió de gran escriptor, de gran poeta, de gran lingüista. Sabia grec, sabia alemany, sabia llatí... Ho sabia tot. I va fer grans traduccions. Jo vinc darrere, molt modestament, i... què faig? M'aprofito de Carles Riba, però procuro actualitzar-lo una mica. Les seves traduccions avui poden quedar un pèl antiquades o allunyades de la sensibilitat actual. Jo miro d'actualitzar-ho. Però el que jo he fet no ho hauria pogut fer sense Carles Riba. M'aprofito de totes les seves troballes.

De l'*Odissea* n'he fet dues versions, una per a *Cavall Forti* i l'altra per a Casals, que és la que s'ha divulgat més. El que he procurat és mesurar les paraules. Jo vull un llenguatge que tingui una gran dignitat literària i que sigui assequible per al lector. Que el trobi essencialment exquisit, com podien trobar el llenguatge de Riba els seus contemporanis. Aquesta ha estat la meva direcció, el meu nord, la meva guia: fer un llenguatge de gran dignitat però que no sembli excessivament artificios. I el resultat és el que és.

I hi ha hagut renunciïes pel camí?

A.J. Crec que me n'he sortit força bé, en general. Hi ha hagut algunes limitacions, algunes adaptacions d'històries de la mitologia, fets com les morts violentes, els suïcidis i alguna escena eròtica que em demanaven que les llimés molt. I va ser difícil, perquè normalment sempre he tirat pel dret.

Quan s'enfronta a un text tan complex com pot ser l'Odissea, com es troba aquest equilibri?

A.J. El traductor ha de ser, sobretot, fidel a la seva pròpia llengua, perquè s'adreça a uns lectors i és en qui ha de pensar. Això no priva que siguis més o menys fidel a la llengua d'origen. No tinc la sensació d'haver traït mai cap autor, però sí que m'he permès certes llibertats.

En una rondalla, que pot tenir l'origen en la tradició oral, sembla que les adaptacions són més mal-leables. Però, en el cas de textos clàssics, parlem d'obres més tancades, menys flexibles o menys permeables a les llicències?

A.J. La cosa més especial que he fet en aquest sentit és una adaptació del Llibre de Daniel de la Bíblia. És una magna paràfrasi. És deu o vint vegades més gran que el text original. Se'n va fer una edició limitada, i va ser una experiència d'escriure pel goig d'escriure. També tinc adaptat així l'Apocalipsi, però

aquest és inèdit. I també tinc el Gènesi, encara que crec que es va publicar a la revista *Llengua Nacional*. Els vaig escriure pel plaer d'escriure. D'altra banda, si algú vol llegir el llibre de debò, el té a l'abast en moltíssimes versions diferents: en català hi ha quatre edicions diferents de la Bíblia.

També he fet versions magnificades dels versos d'Omar Kha-yaam [poeta, matemàtic, filòsof i astrònom persa del segle XI]. M'agrada fer això pel goig de fer-ho. Però si vols l'original, el tens fàcilment. Aquests són casos extrems. En altres ocasions actues i treballes amb un propòsit editorial, i aleshores hi ha un respecte més gran. No hem de tergiversar, però sí que podem alterar i canviar, sempre pensant en els interessos i la comprensió del que en diem l'hipotètic lector.

És important apropar els clàssics als joves?

A.J. Crec que sí. És una qüestió molt discutida, i em sembla molt senzilla de resolde: les versions reduïdes. Diuen que no s'han de fer, però jo crec que sí. Ara bé, cal que estiguin ben fetes. Moltes editorials, mirant només per interessos mercantils, han tirat molt pel dret. Les versions s'han de fer amb la màxima dignitat possible. El primer cop que vaig llegir l'*Odissea* va ser de petit i en una versió reduïda. No devia ocupar més de set o vuit pàgines. Hi havia l'*Odissea*, el *Robinson*, l'*Ulisses*, *El conde Lucanor*, hi havia cinquanta coses. Potser era massa exagerat, però podrien fer-se versions més llargues.

Per exemple, jo m'he trobat molt còmode fent adaptacions i versions lliures de contes i rondalles, i reconec que de vegades han estat versions molt i molt lliures. El cas de l'*Odissea* va ser un treball més en tensió, però amb les rondalles i les faules he tingut més marge. I m'ho he passat molt bé fent aquestes adaptacions. De fet, en tinc moltes de no publicades i d'altres fetes només pel plaer d'escriure.

Com per exemple?

A.J. Escriure m'agrada, i tinc un volum considerable d'obra inèdita que no veurà mai la llum. Parlem d'una dotzena de llibres. Per exemple, la *Iliada*, d'Homer, la tinc encetada; ara fa un temps que la tinc aturada, però la vaig començar. També vaig traduir tots els contes de Perrault, però van matar la col·lecció. D'aquests contes n'hi ha tres que són en vers; un és la seva versió de la història de Valter i Griselda. Jo en vaig quedar content, però l'editorial no ho va comercialitzar prou bé i la col·lecció es va aturar. Ara ja està descatalogada, però va ser una gran experiència traduir els *Contes de la mare Oca*.

La llista de clàssics adaptats no s'acaba. Albert Jané també ha traduït La cançó de Roland (La Chanson de Roland), una versió adaptada per a joves que es va publicar el 1991 amb il·lustracions de Guillem Cifré a la col·lecció El Fanal de Proa, d'Edicions Proa.

A.J. La idea de la col·lecció era apropar als joves les obres clàssiques amb versions reduïdes. Hi va treballar força gent. En Joaquim Carbó en va fer dues; també hi eren l'Emili Teixidor i en Bru de Sala. Eren versions molt ben fetes i amb molta dignitat, però no sé per què no van acabar de sortir-se'n i també es va acabar. Ara ja estan oblidades.